

«ВОЮЮЧА УКРАЇНА» – СУЧАСНЕ МАРСОВЕ ПОЛЕ СХОДУ

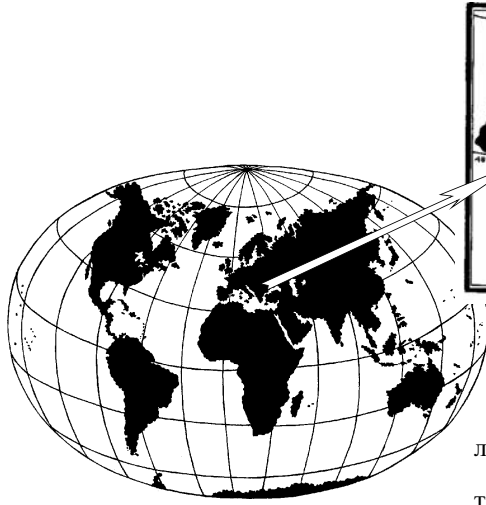
Нинішня російсько-українська війна – не лише за українську державність й ідентичність, за свободу й незалежність, за європейський вибір; це війна і за свободу Європи, за європейські цінності. Захід нам допомагає вистояти у цій жорстокій війні. США вдалося організувати потужну антиросійську коаліцію. Проте, на мою думку, Захід не готовий до безкомпромісних дій щодо Росії. Захід поступився нам честю захищати від агресора Європу, європейські цінності, справедливий світопорядок.

Поразка у війні з Росією означає для нас національне небуття. Проте ми – «Воююча Україна», і в цій війні ми приречені на перемогу. Віра в перемогу, а ще більше сама перемога, яку ми здобуваємо жертвованою боротьбою, – це найкращий доказ нашої пам'яті про героїчне минуле.

Поняття «Воююча Україна» чи не вперше впровадив у публіцистичний і політичний лексикон Р. Рахманний (Олійник), вживши його у статті «Кров і чорнило» (1946), в якій він писав про обов'язок преси української еміграції супроти Воюючої України – так автор означив українське збройне підпілля, український визвольний рух, що самовіддано боровся з найбільш жорстокою і аморальною політичною владою – радянським тоталітаризмом.

Це поняття настільки вдало й знаково відображало ситуацію (Друга світова війна завершилася, а Україна продовжувала воювати), що в жовтні 1949 року **Українська Головна Визвольна Рада, утворена 80 років тому**, вжила його у «Зверненні Воюючої України до всієї української еміграції» (про це звернення згодом).

Причини утворення УГВР пояснив Роман Шухевич, Головний командир УПА. Масове поширення збройної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, виразно національний характер цієї боротьби, опанування Українською повстанською армією значних територій українських земель, наближення до завершення війни між окупантами України – гітлерівською Німеччиною й більшовицькою Москвою і в зв'язку з цим можливість існування вигідної для української справи міжнародної ситуації, значне зростання ваги української проблеми внаслідок визвольної боротьби українців – усі ці моменти, на думку

Шухевича, спонукали Головне командування УПА розпочати роботу над створенням всеукраїнського загальнонаціонального центру, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні, на міжнародній арені. У таких умовах восени 1943 – навесні 1944 року було створено ініціативний комітет, який і розпочав відповідну діяльність. Згадуємо Р. Шухевича (його статтю «До генери Української Головної Визвольної Ради» опублікувало «Бюро Інформації УГВР» у ч. 2 за серпень 1948 року): *«11 липня 1944 р., далеко від непрошеного ока, в Карпатах, почалися наради нового Українського Революційного Парламенту. Курінь УПА охороняв місце нарад перед можливим наскоком німців чи большевицьких партизанів. Зібралися представники всіх Українських Земель, при чому особливо численно були представлені Східноукраїнські Землі. Зійшлися люди різних політичних поглядів. Були тут такі, які репрезентували активно діючі організовані політичні партії, а були представники й неактивних в даний момент політичних середовищ, які, однак, могли внести свій вклад у визвольну боротьбу українського народу. Були й представники позаполітичних українських кіл. Збори святочно проголосили себе Тимчасовим Українським Парламентом і назвали себе Українською Головною Визвольною Радою (УГВР)».*

Президентом УГВР було обрано Кирила Осьмака уродженця Полтав-

щини, відомого політичного діяча доби Центральної Ради. Одним із віцепрезидентів став Василь Мудрий, член УНДО – однієї з найбільших українських партій, яка існувала у міжвоєнній Польщі.

Великий Збір УГВР тоді ж ухвалив три документи: «Тимчасовий устрій УГВР» (тут йшлося про загальні основи УГВР, про Великий Збір УГВР як найвищу законодавчу владу, про компетенції Президента і Президії УГВР, про Генеральний Секретаріат УГВР (уряд), Генеральний Суд і Контрольну комісію. Наступний документ – «Платформа Української Головної Визвольної Ради»). У преамбулі документа міститься обґрунтування створення УГВР. Два важливі уривки зачитують: «Це страшне і криваве лихоліття упродовж 25 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний та соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є єдиною передумовою та запорукою нормального життя і розвитку нації, її культури, матеріального і духовного добробуту народних мас». Актуальна думка. Як і наступна: «Вони (йдеться про гітлерівських і московських окупантів. – С. К.) стоять на позиціях тотальної, колоніальної експлуатації українських земель та їх населення. Вириваючи українському народові всі матеріальні і господарські засоби, вони нещадно винищують провідні національні українські сили, нищать національну культуру і національну свідомість у масах, колонізують край чужим населенням, а українське населення масово вигублюють або вивозять за межі України». Хіба це не тактика нинішньої Росії?

У другому розділі відображені цілі й завдання УГВР: об'єднати й координувати визвольну боротьбу, визначити ідейно-програмові принципи визвольної боротьби, керувати цією бо-

Кирило Осмак (1890–1960), президент Української головної визвольної ради (УГВР)

ротьбою, репрезентувати політичну боротьбу українського народу в Україні й за кордоном, створити український уряд і скликати перше українське всенародне представництво.

Третій розділ – «Основні ідейно-програмові принципи». Найважливіший з-поміж них – відбудова Української Самостійної Соборної Держави на всіх українських землях засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу. Безперечно, УГВР декларувала свободу думки, світогляду й віри, розвиток української культури, забезпечення справедливого соціального ладу, справжньої законнос-

ти й рівності всіх громадян перед законом (цікаво – як би тодішнє керівництво збройного підпілля дало собі раду нині з нашим суддівським корпусом?!).

УГВР декларувала забезпечення в господарській діяльності вільну ініціативу, регульовану вимогами й потребами нації, вільну форму землекористування, усупільнення основних природних багатств країни, удержавлення важкої індустрії й транспорту, вільної торгівлі.

УГВР заявляла про солідарність зі всіма поневоленими народами Європи й Азії, про прагнення до мирного співжиття з усіма сусідами на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнічних землях кожного народу.

В «Універсалі» (це третій документ) УГВР присягала боротися за те, щоб український народ був володарем на своїй землі, за справедливий соціальний лад без гніту й визиску, за знищення кріпацтва й вільну працю селянина на власній землі, за вільну працю робітника, за ініціативу широким трудящим мас, за повноту розвитку української національної культури. І важлива думка: «Українська Головна Визвольна Рада **кладає на вівтар боротьби за ці ідеали свою працю і своє життя**».

У жовтні 1949 р. Українська Головна Визвольна Рада використала поняття «Воююча Україна»: оприлюднила «Звернення Воюючої України до всієї української еміграції». У зверненні до братів, розкиданих по далекій чужині, йшлося про Україну, яка воює, хоча вже минуло чотири роки, як закінчилася війна у Європі:

«Проте в Україні миру нема! В Україні далі кипить жорстока боротьба, не втихають стріли, не вгасають пожежі. На фабриках і на заводах, в колгоспах і одноосібних господарствах, школах і установах, в лісах і горах, в Україні, в далекому Сибіру і Казахстані, скрізь стоїть український народ на визвольних барикадах. Стоїть скривавлений, але невгнаний, неподоланий, нескорений. Сповнений ненависти до неволі і рабства, насильства і безправства, він виповів нещадну війну російсько-більшовицькому імперіалізму, свідомий справедливості своєї справи, він підноситься сьогодні на вершини посяти і героїзму».

Воююча Україна вимагала, щоб українська еміграція гідно і відповідально репрезентувала свій народ і його визвольну боротьбу перед світом; кожен українець за кордоном – це представник Воюючої України; Воююча Україна вимагала, щоб українська еміграція була палким носієм ідей, за здійснення яких бореться український народ; щоб вона несла правду про сталінський СРСР і мобілізувала народи до боротьби проти російсько-більшовицького імперіалізму – найлютішого ворога людства; Воююча Україна, зважаючи на агресивність російського більшовизму, закликала бути готовими до нової війни, а тому українська еміграція повинна бути співорганізатором єдиного фронту поневолених народів і тих, кому загрожує російсько-більшовицький імперіалізм; Воююча Україна вимагала від української еміграції єдності.

Воююча Україна зверталася до українських митців, науковців, журналістів, до жінок і молоді, до бійців і командирів відділів УПА, які перебували в рейді за межами України, і закликала вірити в слова нашого великого Пророка:

*Встане Україна,
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі*

невольничі діти!

Від імені Воюючої України це звернення підписали член УГВР, голова підпільної Української греко-католицької церкви о. проф. М. Лаврівський, голова Генерального Секретаріату УГВР, Головний командир УПА Р. Шухевич, серед тих, хто підписав, було і кілька журналістів – П. Полтава (начальник політвиховного відділу УПА), О. Горновий (член проводу ОУН на Українських Землях), Н. Хасевич («Д. Бей», художник), С. Кузьменко (редактор підпільних видань).

«Воююча Україна» – таку філософську працю писав 1951 року, але не

Бійці сотні УПА «Леви» при охороні Збору УГВР в липні 1944 року в селі Сприня Львівської області

завершив, український філософ і публіцист Ю. Вассиян. Ось її початок: «Суцільний погляд на історію української землі вивершиться в справедливий висновок про неї, коли звучатиме марсове поле Сходу. Ніякого перебільшення дійсності ані сліду надуманої пози її людського чинника, але тільки співмірний об'єктивному станові оцін історичної правди міститиме в собі ця почесна, славетна назва нашої землі».

Основні тези й ідеї цієї праці:

– нездоланність, незламність, вічність української ідеї («нерукотворного українського жертвовного вівтаря»; «вічна, незрима Україна»; «її не здолати сучасним фараонам»; «Україна вічна й це та Воююча Україна, животворча своєю правдою, що її ніяким робом не вбити, не закувати в полон, не перевиловити і не перетворити відомими засобами діалектичної біології та всіх знахарських практик всепотужного діягу»);

– формування особистості засобами, що протилежні суті буття (йдеться про українську людину і про Воюючу Україну);

– ідея боротьби, що є основою буття і пропагує всі його сфери;

– ідея обов'язку людини (навіть певної приреченості) діяти, боротися, і це бажання панує над голосами обмеженості, застережливості і вирахованості, над небезпекою і можливістю смерті.

Є у цій праці й роздуми Ю. Вассияна про сенс і характер буття, про повноту національного буття, про національну природу історичного процесу.

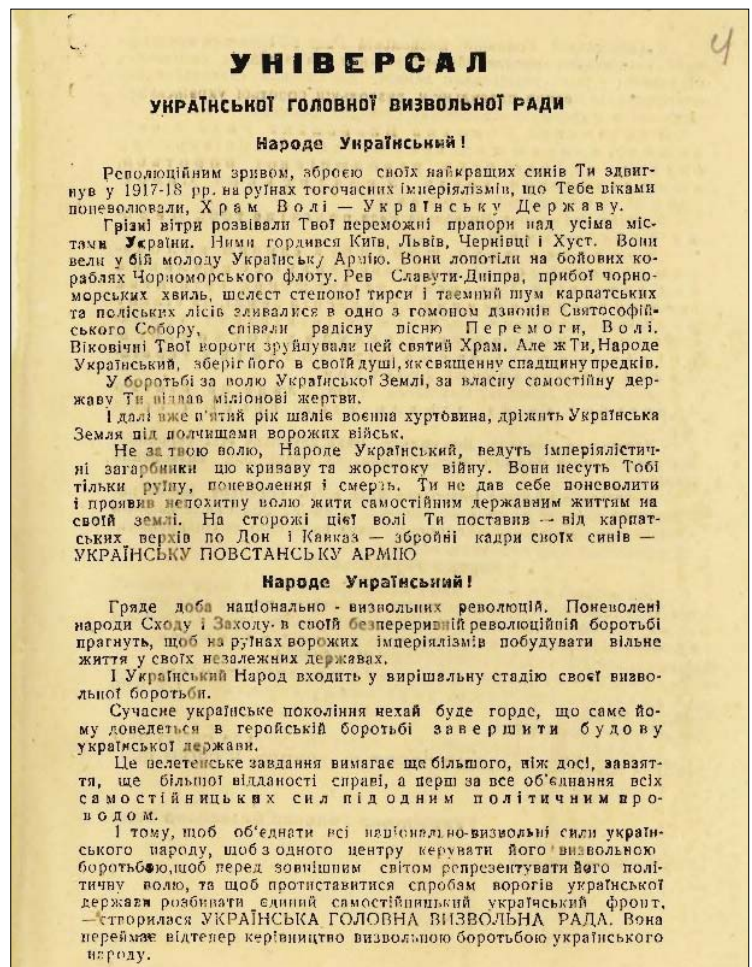
У контексті проблеми: 1988 року (це вже були часи т. зв. «пізньої перебудови»), коли нестримні потоки правди проривали цензурні дамби, коли львівська бруківка вгиналася під вагою 300 тисяч (може, й більше) вірних підпільної Української греко-католицької церкви, вийшла друком збірка «Героїчна поезія Марсового поля» за редакцією В. Шевчука. Поява цієї збірки зі згадкою про Марсове поле теж не була випадковою.

...Загалом реальне життя складається із певних фактів, епізодів, подій (це те, що явне, те, що сталося чи відбулося), але й тенденцій (того, що приховане, що не відразу зрозуміле чи піддається поясненню). Не все, що відбулося, є однозначним і рівноцінним, не все узгоджувалося з тенденціями, з інтересами суспільних партій чи груп, з імперативами тієї чи іншої держави й нації. Не всі події минулого набувають міжнародного значення, історичного сенсу чи перспективи, тобто не кожна подія ставала знаковою.

Французький історик П. Нора у збірці історичних есеїв «Теперішнє, пам'ять, нація» (2011, український переклад 2014 року) навів такий ефект: 1867 року троє молодих істориків у доповіді міністрові «Про історичні дослідження» дійшли висновку: «Царина історії – це минуле. Теперішнє належить політикам, а майбутнє – Богові». Вони розривали зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім, бо сучасне може бути наслідком минулого чи в чомусь повторювати минуле, в сучасному можуть бути зародки майбутнього, а майбутнє теж колись стане минулим...

Якщо йдеться про створення УГВР як про подію, то в мене не було жодного, навіть найменшого наміру написати «датську» публікацію (колись у театральному середовищі так іронічно називали вистави з нагоди радянських ювілейних дат). Намір був інший – зрозуміти тодішній сенс, значення цієї події, її перспективу, а також з'ясувати актуальний зміст чи сучасний підтекст. Виходив я із таких засад: історичний процес не знає зупинки і перерв (в наших умовах неможливо зупинити час), бо навіть періоди застою, регресу не означають зупинки; історичний процес – це не лінійний розвиток; я не дуже довіряю «залізним» законам історичного розвитку; за всіма подіями потрібно шукати й бачити людину чи людей (іноді вони причетні навіть до природних катаклізмів, хоча ще не до всіх); будь-яку подію треба розглядати в ланцюгу інших подій (кожна подія може мати анцедентів (попередників) і бути анцедентом, її треба розглядати в системі, в контексті); в подіях минулого доцільно відшукувати зв'язок зі сучасним (хоча «презентизм» іноді й заважає).

Отже, чи створення УГВР було помітною подією в міжнародному житті, чи мало воно міжнародне значення, у чому полягав історичний сенс? Захід-

ні союзники традиційно мало знали й цікавилися українським визвольним рухом. Про УПА та її боротьбу вони дізналися детальніше після Другої світової війни, коли окремі сотні УПА з боями дісталися до американської окупаційної зони. Щоб зрозуміти значення і сенс створення УГВР, можна згадати (не порівняти!) Ялтинську конференцію 4-11 лютого 1945 року, в історичному значенні якої ніхто не сумнівається. На ній лідери США, Великобританії й Радянського Союзу вирішили долю повоєнної Німеччини, вирішили створити Організацію Об'єднаних Націй, обговорювали інші питання, зокрема польське, югославське. Навіть якиби в порядку денному було й українське питання, то хіба можна було щось вимагати від Москви на фінальній стадії війни, коли радянські війська вже перебували на території Німеччини, а до Берліна було рукою подати?

Позитивними наслідки Ялтинської конференції назвати не можна: помилкою був поділ території Німеччини на чотири окупаційні зони; ООН, як покаже майбутнє, виявиться безсилою проти порушення міжнародних

норм, а право «вето» в голосуванні Ради безпеки ООН, що його запропонував Рузвельт, було величезною помилкою, що постійно дається взнаки; західні союзники не лише зрадили Польщу, але й погодилися на те, щоб Радянський Союз практично окупував кілька держав Східної Європи (Чехословаччину, Польщу, Угорщину, Румунію, Болгарію, не кажучи вже про прибалтійські держави). Західні союзники, по суті, погодилися з поділом на сфери впливу, чого й нині домагається Росія. Таким чином, позитивним і справедливим було чи не єдине: покарання нацистських злочинців. Західні союзники (переважно в особі Руз-

вельта) не розуміли, що Радянський Союз – це загроза для світового порядку, це постійне джерело агресії, це ворог європейських і загальнолюдських цінностей. Не бачив цього Захід і в більшовицькій Росії після 1917 року, а деякі західні інтелектуали («корисні ідіоти») вважали, що російські більшовики почали будувати нове щасливе і справедливе суспільство. Багато хто згодом буде так уважати не лише з ідейних міркувань, а й за гроші. Ялтинська конференція була величезною помилкою західної дипломатії, що призвела до жахливих наслідків. До Фултонської промови Черчилля залишалося мало – він виголосив її 5 бе-

резня 1946 року. Це був початок «холодної війни».

За масштабами, за вагомістю зустріч лідерів великих світових держав важко порівняти із нелегальними зборами невеликої групи людей, представників однієї із частин недержавного, розділеного, окупованого народу, але тієї частини 40-мільйонного народу, яка боролася проти двох окупантів. Якщо формально оцінювати ситуацію, то можна зробити висновок, що як зустріч була нелегальною, так і проголошення себе найвищим всеукраїнським законодавчим органом (парламентом) не було вповні легітимним попри представників із східних регіонів України. Проте в умовах тодішньої війни не до юридичних тонкощів. І все ж створення Української Головної Визвольної Ради мало історичне значення не лише в контексті української історії, але й у контексті історії світової. Воююча Україна була прикладом для інших поневолених народів. Створення УГВР відображало прагнення тодішніх політичних (націоналістичних, до речі) сил зробити Україну суб'єктом міжнародного життя. Те, що 40-мільйонний народ з багатими природними ресурсами, з родючою землею не мав своєї держави, – це історичний парадокс, це міжнародний юридичний казус. Найголовніше – існування України як незалежної держави – це протиположність Росії (царській, більшовицькій, якщо обмежитися тодішньою ситуацією) з її традиційною агресивною експансіоністською політикою. Це те, що розумів Бісмарк наприкінці XIX століття. Це те, чого не розуміли західні лідери ні під час Першої світової війни, ні під час української революції 1917-1920 років, ні під час Другої світової війни, ні під кінець 80-х – початку 90-х років XX століття.

Проголошення Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, виникнення й організаційне оформлення потужного націоналістичного руху на західноукраїнських землях, проголошення Карпатської України, проголошення Акту відновлення української державності – низку цих знакових для українців подій на той час завершувало утворення УГВР. Як виявилось, ця подія означала, що Україна продовжує воювати, але вже проти одного окупанта – проти Москви. Міжнародне значення тодішньої жертвної боротьби українців стало очевидним і нині, бо Україна, вже незалежна Україна – знову «Воююча Україна», вона знову воює проти того самого історичного ворога – проти Росії.

«СССР – тюрма народів». Пропагандистська гравюра члена ОУН і УГВР Ніла Хасевича. 1948 рік

Степан КОСТЬ